

Historická sociologie v přetíženém čase

Současná doba přetéká nejenom věcmi, ale také informacemi. Obrovskou zátěž dnes představuje distribuce nejrůznějšího zboží, množí se nám ovšem i všelijaké viry, zdaleka ne jen ty počítačové. Jakmile se podaří nějakému nakažlivému onemocnění zahájit „útok“, k jeho úspěšnému šíření přispívá též značná hustota populace. Uprostřed jakékoliv zdravotnické krize pak musíme důsledně rozlišovat mezi reflektovaným (vědeckým) a nereflektovaným (laickým) myšlením, protože v následně rozbouřených mediálních vodách začnou všechny informační a názorové vlny splývat. Do hry vstupují klíčové a zodpovědně vědecky definované kategorie jako původ, „geneze-virogeneze“ a distribuce, s nimiž však přichází i pokušení hledat jejich výklad jiným, údajně alternativním způsobem. Do určité míry k tomu přispívá i strhující dynamika všech doprovodných procesů. Termokamery a jiná čidla neustále měří tělesnou teplotu lidí, neboť její zvýšení poukazuje na eventuelní nákazu neviditelným koronavirem. Vytvářejí se a neustále aktualizují nejrůznější komparativní tabulky nakažených, vyléčených a zemřelých. Čísla bez konkrétního obsahu se stávají mediálním obrazem nemoci.

Oprávněné volání po skutečně fundovaném pohledu vyslyšíme tím, že dáme slovo parazitologovi a evolučnímu biologovi Jaroslavu Flegrovi [viz například 2011] z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Flegr je znám jako mezinárodně proslulý expert, bádá v oblasti vlivu parazitů na lidskou psychiku, jakož i na celkový stav mentálního a fyzického zdraví. Každý je ve vleku své vlastní profesionální deformace, takže vidět nebo tušit všude nějaký virus není u badatele tohoto typu nic překvapivého. Navzdory skličujícím tématům nemizí v žádném z rozhovorů s Jaroslavem Flegrem z jeho tváře sympaticky zralý a optimistický výraz, což mu dodává jistě mediálně žádoucí fotogeničnosti.

Takto profesor Flegr [2020] výstižně vysvětluje aktuální situaci v širším historickém kontextu: „Lidstvo a lidé nejsou připraveni na ledacos. Většina lidí se připravuje na události, se kterými se v minulosti už v nějaké podobě setkali. Jenže občas přichází i události, s nimiž jsme se v průběhu našeho vlastně krátkého života nesetkali. To, že jednou za čas přijde pandemie, je zákonitě. Anomálií bylo spíše to, že přišla až tak po dlouhé době, sto let po španělské chřipce. Na její příchod nemůžeme být připraveni jako jedinci, ale naše instituce by na ni být připraveny měly. Mají mít hotové příslušné plány, ve strategických rezervách měly být roušky, respirátory a ochranné obleky, měly být připraveny balíky příslušných zákonů.“

Nelze než souhlasit i s dalším Flegrovým kriticky laděným tvrzením: „Lidstvo se přemnožilo a vytváří velké a nepřirozeně husté populace. Tím vytvořilo příznivé podmínky pro šíření infekčních chorob, a dokonce i těch s vysokou smrtností. Ještě před sto lety nepředstavovala ebola z epidemiologického hlediska žádné nebezpečí. Nakažený člověk došel stěží do své vesnice. Dnes ho naloží do letadla a on se, dřív než stihne zemřít, ocitne

uprostřed husté městské populace, kde už se ebola může šířit. Je pravděpodobné, že v horizontu desítek let budou přicházet horší infekční nemoci, než je COVID-19. Máme však k dispozici moderní vědu a lékařství, které nám umožňují proti nim bojovat.“

Další postřeh evolučního biologa Jaroslav Flegra bude znít důvěrně známě všem, kdo dnes pracují na nekonečné inovaci účinných antivirových systémů: „Parazité a z nich zejména viry neustále mutují. Naším cílem by mělo být, pokud nedokážeme vir zcela vymýtit, abychom tu měli jeho co nejméně škodlivou variantu. Nejméně smrtelnou a nejméně poškozující zdraví. Důležité přitom jsou selekční tlaky, které vybírají mutace, jež se ‚ujmou‘, rozšíří se a vytlačí mutace jiné. V případě, že aktivně vyhledáváme a izolujeme jedince s těžkým průběhem nemoci, spontánně selektujeme ve prospěch mutantů, kteří si svého hostitele šetří. Děláme to i tím, že jsme si nasadili roušky a nestýkáme se ve velkých počtech.“

Někdy pod tlakem nového nebo jako nového se prezentujícího zapomínáme na osvědčené názory, postoje a postupy. Americká spisovatelka a teoretička fotografie Susan Sontagová [1997], která se věnovala metaforizaci nemoci, včetně etymologie určitých obrazně podaných termínů, dnes nejspíš nepatří k nejčtenějším autorům. Nicméně její argumentace a sémantické postřehy neztrácejí ani v souvislostech onemocnění COVID-19 svou platnost. Jde například o rakovinu, jejíž název byl odvozen od raka či kraba (řecky karkínos, latinsky cancer). Podobně je tomu u tuberkulózy (TBC). Už roku 1398 se podle Sontagové objevuje termín „consumption“ (souchotě) jako synonymum plicní tuberkulózy. Nabízí se okamžitá představa souchotí coby usychání, stravování těla. Také okolo koronaviru se rojí nejroztodivnější, více či méně opodstatněné etymologické asociace související například se sluneční korunou, respektive korunou jako symbolem svrchovanosti a moci, v tomto případě radikálně zpochybňované. Obecně řečeno má každá epocha své charakteristické choroby ovlivňující zdraví, nehlédě na jazyk a mentalitu v pozadí zdraví i nemoci.

V případě nebezpečných onemocnění je potřeba si všimnout též jejich narativní složky. Nejenom v nablýskaných časech instagramových story (instastories) totiž u jakéhokoliv komunikovaného jevu hraje významnou roli jeho latentní příběhovitost (rozlišit lze pak postupný, navazující a speciální přístup). Koronavirová definice Jiřího Berana [2020] zní například takto: „Koronavirus, který překonává základní bariéru na sliznici, se dostane do nitra buňky pomocí receptoru. Je však poměrně hloupý a na počátku zobrazuje na povrchu buňky části svých proteinů. Je to, jako by ostatním buňkám říkal, že tu konkrétní buňku napadl. Když k ní pak přijde jiná buňka, tak do ní navrtá dírku a pustí do ní enzym, který zničí virus uvnitř. To je princip buněčné imunity. Protože je potřeba navodit tento princip, tak řada výrobců nechce používat inaktivovaný virus – ten se do buněk nedostane a navodí jen tvorbu protilátek.“

Poslední obraz vykreslil významný biochemik a prorektor Univerzity Karlovy Jan Konvalinka [2020], mimo jiné koordinátor akademického testování na COVID-19. Nepřekvapí ani již naznačená souvislost se světem antivirových programů v našich počítačích: „Vnitrobuněčný cizopasník. Ta paralela s počítačovými viry je vlastně docela přesná. Oni vám vlezou do ‚počítače‘, do buňky a zneužijí ji ve svůj prospěch, stejně jako počítačový virus zneužije počítačový program vašeho počítače. Viry mají jen několik málo genů, které řídí jejich životní cyklus, a všechno ostatní si vlastně vezmou z té buňky, kterou napadnou. Proto je tak strašně těžké najít to, čemu Paul Ehrlich říkal magická kulka: taková kulka, která zabije patogen, ale nevšimne si jeho nositele.“

Ve hře jsou zkrátka velmi pestré obrazy těla a tělesnosti, které nám mimo jiné ukazují, jak je naše tělesná schránka opravdu křehká. Někde jsem četl „povzbudivý“ postřeh, že lidské tělo je evolučně stavěno, tedy „programováno“ na čtyřicet až padesát let. Na delší život musíme proto cíleně pracovat, přičemž samotná medicína nás „udržuje naživu“ po dalších plus minus třicet let. Vzhledem k takovému úsilí přežít co nejdéle za jakýchkoliv obtížných podmínek nemůže nikoho překvapit, že lidé nikoliv pouze v této problematické éře rádi seznamují veřejnost se svými životními příběhy v extrémních podmínkách. K tomu se přidružuje snad úlevné sdílení emocí strachu z viru, které může paradoxně překrývat či zamlžovat vlastní úzkost ze smrti při nenadálém nakažení nějak oslabeného organismu. Nezbyvá než doufat, že nedojde na překotné a neuvážené hledání viníků, přesněji řečeno „obětních beránek“. Bude potřeba ubránit se pokušení různorodé příčiny koronavirové situace nepodloženě konkretizovat a hlavně personifikovat.

Až konečně pandemie povolí, začnou se sčítat ekonomické propady a celkové ztráty. Do hry vstoupí naprosto odlišná sociální percepce, zbavená nejspíš zbytkové tolerance a solidarnosti. Budeme chtít naprosto přesně vědět, jak má vypadat následná hygiena, jak efektivně zacházet s desinfekcí, koho bude nutná nadále držet v izolaci, jaké rozestupy udržovat při nákupech, aby pandemie při nemožnosti vir zcela vymýtít znovu nepropukla. Nastolí se ale také mnohem hlubší, všeobjímající otázky. Jak bude svět vypadat po restartu sociálních a ekonomických sfér? Kdo je schopen odhadnout případný průběh nějaké příští pandemie? Co se „po viru“ změní v podstatě každodenních životů všech lidí, a to bez rozdílu hranic a kultur? Pro některé z nás se pracovní proces ustálí v nové podobě „home office“, budeme pracovat takřka bezkontaktně, „na dálku“. Svůj význam posílí a dále rozvinou rozvážkové služby všeho druhu, rozšíří se „on-line“ konference, výuka prostřednictvím videohovorů a stále dokonalejších vzdělávacích aplikací. V neposlední řadě se dostane již dlouho očekávaného zadostiučinění odborným databázím a e-knihám.

Znenadání tak působivá problematika historicko-sociologického studia pandemií se dosud v našem žurnálu neobjevila. Doufejme tedy, že ze skutečných i jen mediálně vzedmutých vln nově obávaného onemocnění se vynoří badatel, který na toto téma napíše komparativní pojednání. Obecně totiž platí, že v pomezích zónách dosti často vznikají nové směry bádání, někdy dokonce celé disciplíny. Ani sebeaktuálnější editoriale žádné takové samostatné pojednání nemůže suplovat, spíše dává příležitost paprskovitě se rozhlédnout po výzkumném poli, kde by se důkladná studie na žádoucí témata případně mohla objevit.

Takřka nikdy se v editoriale neobejdeme bez výrazných významových švů, teď například se nabízí jakési výkonnostní rozhraní související s tím, že jakákoliv budoucí koronavirová studie se neobejde bez značného teoretického i terénního nasazení. Ne každý ovšem se vyznačuje natolik vysokou výkonností a neustávajícím aktivním přístupem jako člen naší redakční rady Jóhann Páll Árnason, který stručně doplnil rozhovor publikovaný v minulém čísle *Historické sociologie* o další poznámky k výhledům a perspektívám své práce.

Součástí tohoto editoriale se musí bohužel stát rovněž smutná zpráva, že 21. 7. 2020 zemřel ve věku 91 let výrazný sociolog Alexander Fazík, jenž v posledních letech působil na Vysoké škole obchodní v Praze. Zabýval se mimo jiné problematikou životního stylu, volného času a cestovního ruchu. V České sociologické společnosti vedl sekci integrálního zkoumání člověka, recenzi jím editované knihy (spolueditor Jan Štemberk) *Aktuální*

problémy volného času a cestovního ruchu z pera Lucie Šafírové jsme uveřejnili v *Historické sociologii* 2/2014.

Úvodní anglická studie přítomného čísla – vytvořená autorskou trojicí Kateřina Soukalová, Jiří Šubrt a právě zmíněný Jan Štemberk – se zabývá nástupem masové komunikace a utvářením veřejného mínění v českých zemích během 18. století. Sleduje především „prosakování“ osvícenských idejí do tehdejšího veřejného prostoru a s tím spojený vývoj intelektuálních aristokratických salonů, dále dobová mínění rozšířená v lidových vrstvách a v neposlední řadě rodící se český žurnalismus. Zvláštní pozornost je z pochopitelných důvodů věnována francouzské revoluci a její reflexi v českých podmínkách.

Polští sociologové Marek Bodziany a Tomasz Landmann se ve svém pojednání podrobně věnují problematice katolické církve vystupující proti sovětizaci kultury. Uplatnili přitom nejenom příslušné prameny, nýbrž i rozsáhlou bibliografii. Komparativní charakter má článek Jana Zapletal a Markéty Zapletalové o proměnách politických elit maloměst po rozpadu Rakouska-Uherska, a to na příkladech Uherského Hradiště a Brixenu.

Pravidelná rubrika Projekt nabízí tentokrát hutnou studii (opět v angličtině) o filmovém zpracování počátků českého motorismu ve snímku Alfreda Radoka podle scénáře a stejnojmenného románu Adolfa Branalda *Dědeček automobil* (1956). Další z našich neúnavných badatelů Jan Štemberk k tomuto účelu podnikl studium dobové literatury, množství memoárů a doprovodných archivních materiálů. Hodí se dodat, že tento text je zároveň součástí rozsáhlého výzkumného grantu NAKI, věnovaného studiu automobilismu a motorismu vůbec.

Není ovšem cílem tohoto vždy spíše inspiračního editoriálního výstupu podrobně sumarizovat jednotlivé příspěvky umístěné v letošní „dvojce“ *Historické sociologie*. Každý si může podle svého gusta sestavit pořadí a důležitost jednotlivých textových položek, a vytvořit si tak vlastní obraz nejenom našeho časopisu, ale vlastně celého oboru historické sociologie. Pokaždé, když se po všech metodických a informačních peripetiích dopracováváme k závěru editoriale, nelze se vyhnout jistě nikoliv snad jen „rétorické“ promluvě do duší a hlavně myslí potenciálních příspěvatelek a příspěvateľů. Samozřejmě si při takové příležitosti přejeme, aby naši redakci nadále posílali zajímavé a po všech stránkách podnětné příspěvky. Čtenářské společenství za všechna ta léta shromážděné kolem časopisu *Historická sociologie* už teď prahne po nových intelektuálních aktivitách a výzvách.

Bohuslav Šalanda

DOI: 10.14712/23363525.2020.16

Literatura

- Beran, Jiří – Votruba, Viktor [2020]. Sami na vakcínu nestačíme. *Hospodářské noviny*, 5. 5., s. 4.
 Flegr, Jaroslav [2011]. *Pozor, Toxo! Tajná učebnice praktické metodologie vědy*. Praha: Academia.
 Flegr, Jaroslav – Hudema, Marek [2020]. Naším cílem by měl být „hodný“ vir. *Lidové noviny*, 2. 5., s. 9.
 Sontagová, Susan [1997]. *Nemoc jako metafora. AIDS a jeho metafory*. Praha: Mladá fronta.
 Konvalinka, Jan – Machala, Ladislav [2011]. *Viry pro 21. století*. Praha: Academia.
 Konvalinka, Jan – Kamborský, Petr [2020]. Více optimismu, méně paniky. *Lidové noviny*, 7. 5., s. 11.